

diktator og hans arvtagere. Dette er ikke politiske realiteter, men propaganda for en ny og – efter Ciceros mening – bedre opfattelse, og med den ville han redde stumperne af sin *res publica*. Modstanderne var mere effektive i deres metoder, der var vold, terror og masse mord.

Gelzers bog betegner ikke nogen nytolkning af Cicero, men den er slutstenen på en uhyre lærd, flittig og begavet forskers intense studier gennem flere menneskealdre. Forfatteren kan sine kilder og anvender dem med stor præcision, og Cicero placeres i den romerske clientela-stat med en positivere fortolkning end mange ville unde ham. Den menneskelige – for ikke at sige psykologiske – skildring ligger ikke forfatteren så meget på sinde. Personen Cicero synes mig at stå lidt blegt, men det skyldes måske, at forfatteren forudsætter, at læseren kender kilderne som han selv. Dog kunne man ønske, at ironikeren – også selvironikeren – Cicero var trådt stærkere frem, men som sagt, vi kender ham næsten for godt i al hans sprudlende begavelse, overgivne vittighed og dybe melankoli, samt store lærdom. Han er nok oldtidens eneste menneske med kød og blod, og det er vel grunden til, at eftertiden har valgt ham som prügelnabe.

JENS ERIK SKYDSGAARD

HERMANN BENGTSON: Grundriss der römischen Geschichte mit Quellenkunde. 1. Bd. Republik und Kaiserzeit bis 284 n. Chr. Handbuch der Altertumswissenschaft, begründet von Iwan v. Müller, erweitert von Walter Otto, fortgeführt von Hermann Bengtson. III Abt. 5. Teil. München, C. H. Beck, 1967. xii + 455 s. 48 DM.

Den gode gamle tyske videnskabelighed satte sig frugt i en lang række store projekter, hvoraf mange stadig løber i bedste velgående. Inden for oldtidsforskningen bæres adskillige af disse i dag af Hermann Bengtson, der for nogle år siden flyttede sin lærestol til München, efter sigende for bedre at kunne passe sine mange redaktørhverv. *Handbuch der Altertumswissenschaft* står centralt i hele dette arbejde. Med sine mange afdelinger og serier tilstræber den at dække flest mulige områder inden for filologi, arkæologi og historie i videste forstand. På nogle områder er man endnu kun nået til det planlæggende stadium, på andre klarer man sig med genoptryk af hævdvundne fremstillinger; således udkom også Benedictus Nieses *Grundriss der römischen Geschichte* i 5 oplag fra 1889 til 1923, sidste gang omarbejdet af Ernst Hohl. Denne gang har Bengtson imidlertid selv måttet påtage sig at udarbejde en helt ny fremstilling, idet den senere kejsertid dog er skudt ud til et særligt 2. bind, som skal skrives af K. F. Stroheker.

Værket kan bedømmes under to synsvinkler, dels som håndbog og dels som et originalt forskningsresultat. Under den første synsvinkel må det rent ud betegnes som fremragende. Netop i kraft af sin centrale placering i forskningen har Hermann Bengtson formentlig bedre forudsætninger for at overskue og sammenfatte denne end nogen anden, og hele værkets anlæg med indledende kilde- og litteraturoversigter for hvert kapitel, med præcise henvisninger og en god årstalsliste, bidrager til at gøre det til et letanvendeligt indføringsredskab; blot savner man nogle kort. Også som historieskrivning følger Bengtsons nye bog sig smukt ind på

linie med andre kortere oversigter over Roms historie, selv om den bærer præg af, at forfatteren her har følt sig mindre suveræn end i sin *Griechische Geschichte* (Handb. d. Alt. III, 4. opl. 1969). Hovedvægten ligger på de rent politiske forhold, hvad der naturligvis hænger sammen med, at alle andre sider af Roms historie får en selvstændig behandling i andre dele af *Handbuch der Altertumswissenschaft*; men netop på dette område kommer Bengtsons sagligt præcise udtryksform til sin ret. Til de mere kontroversielle problemer tager han ret forsigtigt stilling. I sin fremstilling af Roms og Italiens ældre historie indpasser han vel arkæologiens resultater, men drager ikke så vidtgående konsekvenser deraf som mange andre forskere; til den romerske tradition om samme periode forholder han sig for så vidt kritisk, som han foretrækker at følge den græske. Derimod er det i ubestridelig logisk konsekvens af den nyere forsknings opfattelse af den senere republikks »partiforhold«, når Bengtson her i så høj grad samler fremstillingen om de ledende politikere og deres indbyrdes magtkamp.

Med sine stærke og svage sider er Hermann Bengtsons *Grundriss* dog en solid bog, som man nok tør spå adskillige reviderede oplag. TORBEN DAMSHOLT

ANDREAS ALFÖLDI: Studien zur Geschichte der Weltkrise des 3. Jahrhunderts nach Christus. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1967. x + 460 s. 78 tavler. 80,90 (40,70) DM.

Store dele af den 75-årige ungarske historiker Andreas Alföldis omfattende og vidt spredte forfatterskab trænger til genudgivelse, og det fremgår da også, at Wissenschaftliche Buchgesellschaft forbereder flere Alföldi-bind, et med hans store afhandlinger fra 1930'erne om de romerske kejseres hofceremonier, insignier og dragt, et andet med hans indtrængende studier fra 1950'erne over det ideologiske indhold af titlen »Fædrelandets Fader«. Til det bind, som allerede foreligger, har forfatteren imidlertid valgt at samle nogle af sine uhyre værdifulde bidrag til det 3. århundredes vanskelige historie, de ældste fra 1920'erne. De foreligger uændret (dog alle på tysk), og i forordet lover forfatteren at ville tage de behandlede spørgsmål op i et nyt bind, hvor han vil tage stilling til den senere litteratur om perioden. Det er imidlertid med stor beklagelse, man samtidig konstaterer, at Alföldis vistnok allermest kontroversielle afhandling inden for denne emnekreds, om goternes bevægelser og den romerske evakuering af Dakien, som kun foreligger på magyarisk, også er skudt ud til genudgivelse i dette bind; havde den været medtaget nu, kunne man måske have undværet bidragene til *Cambridge Ancient History* bd. XII.

De udvalgte studier samler sig næsten alle om årene ca. 250–70, hvor det 3. århundredes krise i flere henseender nåede sit højdepunkt. Periodens centrale skikkelse er kejser Gallienus (253–68), hvem Alföldi har æren af at have reddet levende ud under vægten af de mange århundreders tradition med fjendtlig tendens. Han opfatter først og fremmest Gallienus som eksponent for den ældre tids hellenistisk-romerske kultur, der på denne tid stod i en mere og mere udtalt modsætning til de frembrydende lokale kulturer i rigets provinser, især i Balkanlandene, hvor hærens vigtigste rekrutteringsområder lå. Når Alföldis arbejde på